

Menâkıb-ı Evliyâ (*Buyruk*)

Rami İbrahim MAHMUT*

Özet

Şîî araştırma ve inceleme için çok verimli bir alan olduğu söylenebilir. Şîî düşüncesinin merkezinin İmâm Ali çerçevesinde oluştuğu bilinmektedir. Şîî mezhepleri imamet hakkındafarklı düşünmektedirler. Bu sebeple Şîî düşüncesinde; Zeyd'in imametine inanan Zeydiler, İsmail'in imametine inanan İsmailîler ve imamet merkezietini benimseyen başka fırkalar da ortaya çıkmıştır. Bu incelemede, Alevî-BektâşîŞîliğine bakılmaktadır. İncelemede Rıza Yıldırım'ın *Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk)* kitabını okuyarak kitabın muhtevasının bir özeti sunulmaktadır. Bu kitap incelemesinde kitabın 567 sayfadan oluşmasından dolayı kitaptaki her şeyden söz edilmesi pek mümkün olmamaktadır. Bu yüzden, burada yazarın kısa bir biyografisinden ve ilmî hayatından başlayarak kitabın içeriği kısaca anlatılmaktadır. Kitap bir giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde *Buyruk*'un tanımı, Alevîlerin yazılı mirası ve bu alanda yapılan akademik çalışmalar yazar tarafından ele alınmaktadır. Birinci bölüm "*Menâkıb-ı Evliya Hakkında Çalışma*" başlığını taşımaktadır, İkinci bölüm ise "Tarihsel ve Sosyal Arka Plan" başlığını taşımakta ve bu başlık altında müellif Türk Moğol düzeni, Türkmen Safevî yapısı ve askerî sınıf olarak Kızılbaş Alevîleri gibi çeşitli konuları ele almakta bir anlamda konunun tarihsel arka planına temas etmektedir. Üçüncü bölümünde ise *Buyruk* içerik, eser ve kaynak olarak üç kısımda ele alınmakta; dördüncü bölümde kitapta tahkik edilen Alevîlikle ilgili el yazmaları hakkında teknik bilgiler yer almaktadır. Son bölüm ise yazar tarafından toplanan yazmalardan doğrulanan tahkik edilmiş bir metni içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Rıza Yıldırım, Alevîlik, Bektâşîlik, *Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk)*.

Menâkıb-ı Evliyâ (*Buyruk*)

Abstract

The field of Shiism is a very productive field for research and examination. It is known that the centre of Shiite thought was formed within the framework of Imam Ali. Shiite sects have different opinions on the issue of Imamate. For this reason, in Shiite thought; Zaydis believing in the imamate of Zayd, Ismailis believing in the imamate of Ismail, and other sects adopting the centrality of imamate also emerged. In this study, Alevi and Bektashi Shiism are examined. In the review, a summary of the content of the book was presented by reading Rıza Yıldırım's *Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk)*. While reviewing the book here, it is not possible to talk about everything in the book, since the book consists of 567 pages. Therefore, the content of the book is briefly explained here, starting with a short biography and the scientific life of the author. The book consists of an introduction and five chapters. In the introduction part of the book, the definition of *Buyruk*, the written heritage of Alevîs and academic studies in this field are discussed by the author. The first part is titled "Study About Menâkıb-ı Evliya", the second part is titled "Historical and Social Background" and its sub-titles are: "Historical Background", which describes the subjects of Turkish Mongolian order, Turkmen Safavid structure and the Qizilbash Alevi Order as a military class. In the third part of the book, the author deals with *Buyruk* as content, work and source. The fourth chapter contains technical information about the manuscripts related to Alevism that have been verified in the book. In the last part of the book, it is an authenticated text verified from manuscripts collected by the author.

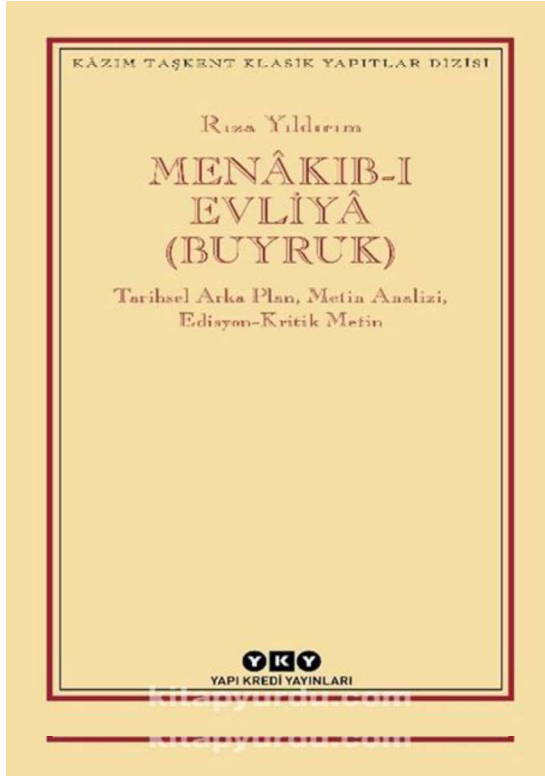
Keywords: Rıza Yıldırım, Alevism, Bektashism, Menâkıb-ı Evliyâ (*Buyruk*).

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, KKTC, İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Kelam Anabilim Dalı, Lefkoşa / Kıbrıs, e-mail: ramy.elbannalum@hotmail.com
ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-6853-1524>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):
Mahmut, R. İ. (2022). Menâkıb-ı Evliyâ (*Buyruk*). *Küllîye*, 3(2), 184-189.

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
03 Ağustos 2022	09 Eylül 2022	Kitap İncelemesi	184-189
03 August 2022	09 September 2022	Book Review	

Yıldırım, R. (2020). *Menâkıb-ı Evliya (Buyruk)*. Yapı Kredi Yayınları.

Rıza Yıldırım Bilkent Üniversitesi Fizik bölümünden 1998 yılında mezun olduktan sonra Kızılbaşlık ve Alevilik hakkında yükseköğrenim ve doktora yapmak üzere aynı üniversitenin tarih bölümüne başladı. 2008-2009 yılında ise Harvard Üniversitesine ve 2015-2016 yılında Boston Üniversitesine eğitim için gitti. Kendisi halen akademik çalışmalarına devam etmek için Amerika’da yaşamaktadır. Rıza Yıldırım’ın Alevilik-Kızılbaşlık hakkında yaptığı çalışmalar bu alanda yapılan en önemli çalışmalardan

sayılır. Bu çalışmaların önemi iki unsurda saklıdır. Birincisi, çalışmanın Alevilik ve Bektâşîlikle ilgili asıl kaynaklara dayanmasıdır. İkincisi; bu çalışmaların Alevilere olan önyargılı bakıştan kurtulmasıdır. Yazarın bu alanda birkaç eseri yayımlanmıştır. Bazıları şunlardır; Bektâşîliğin Doğuşu (Yıldırım, 2019, s.17) Geleneksel Alevilik (Yıldırım, 2020, s. 39), Aleviliğin Doğuşu (Yıldırım, 2017, s.47), Menâkıb-ı Evliya Buyruk.

Biz burada son kitabı biraz ayrıntılı olarak ele alacağız. İstanbul’da basılan eser 547 sayfadan oluşmaktadır. Eser; giriş ve beş bölüm içeren büyük çaplı bir çalışmadan oluşmaktadır. Giriş bölümü ‘*Buyruk*’ sözcüğünü işlemektedir. Bilindiği üzere bu sözcük *buyurmak* sözcüğünden gelmektedir ve TDK’nın internet sayfasına göre “bir şeyin gerekli yapılması veya yapılmamasını bildiren emir” mahiyetinde olan bir sözcüktür. Nitekim aynı sitede bu sözcük “emir, ferman veya benzer nitelikte belli tasarrufun yapılmasını emreden sözcük” olarak tanımlanmaktadır. Böylece Rıza Yıldırım’ın kitabı *Menâkıb-ı Evliya* iki tırnak içinde “Emirler veya Talimatlar” olarak adlandırılabilir. Zaten bu taifenin geleneklerinde evliyaların menkıbeleri ile buyrukları arasında bir eşitleme söz konusudur. Giriş bölümü “Buyruk Nedir?” başlığını taşımakta ve aşağıdaki dört ana başlıktan oluşmaktadır:

- 1- Alevîlerin yazılı mirası ve *Buyruk*.
- 2- *Buyruk*’un kaynakları.
- 3- *Buyruk*’u esas alan akademik çalışmalar.
- 4- Şimdiki çalışma.

Bu çalışmada Rıza Yıldırım aşağıdaki üç temel noktayı ele almaktadır:

a. *Buyruk* hakkında çalışma yapan araştırmacılar arasında *Buyruk*'un Safevîler tarafından Osmanlı topraklarında bir nevi propaganda yapmak amacıyla üretildiği yönünde ortak bir görüş vardır.

b. İkinci nesil akademisyenlerin dikkatini çeken husus şu ki *Buyruk*'un belli bir kitap olmaması ve belli konularla ilgili birtakım yazılardan oluşmasıdır ve bu yazılar belli bir kategoriye bağlıdır. Bunu ilk tespit eden araştırmacı Otter-Beajean olup söz konusu buyrukların gerek yazıldığı tarih gerekse yazıldığı yer bakımından birbiriyle değişiklik göstermesinin nedenini değişik kültürlerle sahip yerlerde kullanılması olarak açıklamıştır. Dolayısıyla bu buyrukların her nüshasının tek başına bir eser olarak ele alınması gerekmektedir.

c. Diğer bir görüş ise bu *Buyruk*'un iki temel aslının olduğu yönündedir. Birincisi; Şeyh Safi'den gelen *Buyruk*. İkincisi ise; Cafer es-Sâdık'tan gelen *Buyruk*'tur. Birincisi Safevî devletinde yazılmış diğeri ise sonra üretilmiştir.

Araştırmacının dikkat çekmek istediği husus ise *Buyruk* hakkında 1985 yılından bugüne kadar yapılan çalışmaların kısmen eksik kalmasıdır. Dolayısıyla *Buyruk*'u ele alan bu çalışmalar kapsam ve inceleyici bakış açısından noksandır. Araştırmacı, bu çalışmasında gerçek kaynaklardan *Buyruk*'la ilgili el yazmalarından yararlanmaktadır. Nitekim bu kaynaklar Alevîler tarafından kutsal sayılmaktadır. Araştırmacı ayrıca, bu *Buyruk* ile ilgili el yazmalarını incelediğinde bunların Safevî kaynaklarda yazıldığını vurgulamaktadır (Yıldırım, 2020, s. 58-60).

Birinci bölüm "Menâkıb-ı Evliya Hakkında Çalışma" başlığını taşımaktadır. Bu bölümün alt başlıkları ise şunlardır; Menâkıbü'l-Asrâr Behcetü'l-Ahrâr, Şeyh Safi'nin Buyruğu -İmâm Ca'fer'in Buyruğu- Menâkıb-ı Evliya, Şeyh Safi'nin Menâkıb Mirası, Safvetü'l-Sefa, Kara Mecmua, Menâkıb-ı Evliya.

İkinci bölüm ise "Tarihsel ve Sosyal Arka Plan" başlığını taşımakta olup şu alt başlıklardan teşekkül etmektedir: Türk Moğol düzeni, Türkmen Safevi yapısı ve askeri sınıf olarak Kızılbaş Alevî Tarikat konularını anlatan "Tarihsel Arka Plan". Sosyal arka planda ise Kızılbaşlığın sosyal ve dini sistemini inceleyerek Halifetü'l-Hulefa, Halife, Pir ve Mürebbi görevlerine değinmektedir. Bu bölümdeki son ana başlık ise Osmanlı Topraklarında Kızılbaşlık'tır. Bu başlıkta Kızılbaşlık hareketinin Anadolu kökenleri, Osmanlı egemenliği altındaki Kızılbaş cemaatleri, Alevî Kızılbaş Toplumunu ve son olarak Safevî kaynaklarına göre Anadolu Kızılbaşlığı konuları incelenmektedir.

Bu bölümde Alevî toplumunda izlenen yapı ve içerik incelenmiştir. Örneğin; Halifetü'l-Hulefa görevi devletteki büyük görevlerden biridir ve bu görevdeki kimse devlette etkin kişilerden sayılır hatta Safevîlerdeki Şah'tan da güçlüdür. Yazar, bu görevdeki kişiye örnek olarak Şahkulu Halife Kavurgalu Dulkadir'i göstermiştir. Nitekim bu kişi Şah Tahmasb'a çok yakın bir konumda olduğu, Şah tarafından kendisine sarayda özel bir oda dahi tahsis edildiği ve bu odanın Şah'ın

odasının çok yakınında olduğu kaynaklarda zikredilmektedir (Yıldırım, 2020, s. 104-105). Kuşkusuz bu görev bize Osmanlı Devleti'ndeki Şeyhülislâm görevi ve itibarını hatırlatmaktadır.

Yazar kitabında, Anadolu'daki Kızılbaş cemaatlerin Şah İsmail'in 1501 yılında tahta geçmesini çok heyecanla karşıladığını ve Osmanlı Padişahı Yavuz Selim karşısında 1514 yılındaki Çaldıran meydan muharebesinde mağlup olduğunda hayal kırıklığına uğradıklarını belirtmektedir. Sultan Selim Anadolu'daki Safevî akımına engel olmuş ardından Anadolu'daki Alevî ve Kızılbaşları yok etme çabasına girişmiştir. Rıza Yıldırım'a göre Sultan Selim bu Alevîlerin listesini hazırlayarak öldürmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Alevîler hakkındaki notları İran Devleti ve Şah İsmail ile güçlü bağlantılarının olması, kadın erkek karışık törenlerin yapılması, içki içmeleri ayrıca namaz kılmamaları, zekât ödememeleri ve hacca gitmemeleri özet olarak sıralanabilir (Yıldırım, 2020, s. 114, 118).

Kitabın üçüncü bölümünde ise yazar *Buyruk*'u içerik, eser ve kaynak olarak ele almaktadır. Bölümün içerdiği bazı ana başlıklar şunlardır; *Menâkıb-ı Evliya*'nın içeriği. Yazar burada birkaç risaleyi açıklamaktadır mesela *Menâkıb-ı Evliya*'nın aslı, tasavvufun temeli, Halife-Mürebbi-Musahib, tarikata giriş, tarikat sualleri, üç sünnet ve dört farz, tarikat unsurları, Şeyh Abdülbâkî'in Risâlesi. Bu bölümdeki diğer ana başlıklardan bazıları ise *Menâkıb-ı Evliya*'nın iç referans kaynakları, *Menâkıb-ı Evliya*'nın kaynakları şeklindedir. *Menâkıb-ı Evliya*'nın kaynakları başlığı altında ise Safevî Tarikatı ile Türkmen Dindarlık Mirası, Bektaşî Dervişlik Yazarlığı ve Gençlik Mirası, Ehl-i Beyt Sevgisine Odaklanan Tasavvuf Mirası gibi alt başlıklar yer almaktadır. Kuşkusuz bu alt başlıklar Alevîlik itikadının oluşumuyla ilgili özet bilgi vermektedir. Nitekim bu itikat Safevî İran temellidir ve Anadolu'daki Türkmen cemaatlerindeki dindarlığı miras olarak almıştır. Buna ilaveten gerek risâlelerde gerekse tarikat adabında köklü tasavvuf unsuru da bulunmaktadır (Yıldırım, 2020, s. 141, 223).

Dördüncü bölüm kitapta tahkik edilen Alevîlikle ilgili el yazmaları hakkında teknik bilgiler yer almaktadır. Bu bölümün başlığı "Nüshalar ve Metin Kompozisyonu" şeklindedir. Bu bölüm Ana Nüshalar, Nüshalar Arasında Mukayese, Tahkik Edilen Metnin Kompozisyonu ve Nüshaların Mukayesesi, Kategoriler Arasındaki İlişki, *Menâkıb-ı Evliya*'nın El Yazmalarının Limitleri ve yazarın kitapta izlediği Transliterasyon yöntemi şeklinde alt başlıklardan oluşmaktadır.

Yazar *Buyruk/Menâkıb-ı Evliya*'nın tahkikinde on bir adet nüshayı esas almıştır (Yıldırım, 2020, s. 281). Ancak yazar, nüshaların gerek sözcük gerekse içerik bakımından *Menâkıb-ı Evliya* ile çok değişiklik arz ettiğini ileri sürmektedir. Çünkü bu nüshaların çoğaltılmasında manen rivayet esas alındığını ifade etmektedir. Dolayısıyla, nüshaların tümü Alevî buyruğuna ilişkin bir kategori

olarak ele alınması gerektiğini söylemektedir. Yazar, hazırladığı ve tahkik ettiği metinde gerek *Buyruk* metinleri gerekse Alevî bağlamında tasavvuf kavramlarını içeren metinlerin bütün bu nüshalarından yararlanmışır. Ayrıca yazar, “Buyruk” adı verilen ve esas aldığı önemli nüshaları da beyan etmiştir (Yıldırım, 2020, s. 281, 300).

Kitabın son bölümünü oluşturan ve tahkik edilen metin ise kitabın (326-477) sayfalarında yer almaktadır. Ardından birtakım çalışmalar da yer verilmektedir. Örneğin; 478-500 arası sayfalarda Alevî geleneğinde kullanılan sözcük anlamları ele alınmaktadır. Şüphesiz bu sözlük, genel olarak Şîî araştırmaları yapan herhangi bir araştırmacının ihtiyaç duyduğu önemli eserlerden biridir.

Sonuç olarak, Yıldırım’ın çalışması Alevîlik, Bektâşîlik alanında eşine az rastlanan önemli çalışmalardan biri olsa da çalışmanın bazı noktalarında yazarın birtakım genellemelerde bulunduğu söylenebilir. Bunlardan belki de en dikkat çeken, söz konusu gelenek içerisinde üretilen *Buyruk* metninin özgün bir edebi tür olarak öne çıkarılmasıdır. Yazarın bu noktadaki görüşü başka araştırmacılar tarafından da eleştirilmiştir (Güleç, 2021, s. 389). Diğer bir nokta ise müellifin kaynak seçimidir. Bilhassa kaynak seçiminde Safevî kaynakların ağırlıkta olması, Anadolu’da gelişen Alevîliğin kendi köklerine dair yapılan yorumları belirli bir kısır döngüye sokmuştur. Nitekim *Buyruk* gibi metinlerin Alevîlik ve özellikle Anadolu Alevîliği üzerine yapılan araştırmalarda yeni bir soluk getireceği muhakkaktır. Ancak bu solüğün söz konusu araştırmaları yeni bir yola sokacağı veya onlara yeni bir araştırma eksenini kazandıracacağı noktasındaki yorumlar eldeki veriler ve araştırmanın kullandığı kaynaklar göz önüne alındığında, üzerinde tartışılabilir iddialardır. Ancak bu çeşit bir tartışma yaratabilmesi açısından esere bakıldığında, söz konusu eserin sahadaki çalışmalara önemli bir katkı sunduğu görülmektedir

Ayrıca bu eser, bu alanda araştırma yapanlar için yukarıda sözünü ettiğimiz kaynaklarla birlikte vazgeçilmez kaynak niteliğindedir. Bununla birlikte, eserde eleştiri yapılacak noktalar arasında; geçmişteki devlet kavramının bugünkünden tamamen farklı olduğu gerçeğidir. Örneğin, demokrasi ile karakterize edilen ve içindeki tüm mezhepleri eşit olarak tanıyan mevcut devlet, tarihte yoktu. Mevcut durumumuzda bile, ülkelerin çoğu, geri kalan ideolojileri bir kenara bırakmak için sistemlerini temel aldıkları belirli bir ideoloji ile karakterize eder. Ayrıca, Şah İsmail es-Safevî’nin Orta Asya Şîliğinde özellikle İran, Azerbaycan, Afganistan ve civar bölgelerde silah zoruyla kilit rol oynadığını söylemek gerekir. Yavuz Sultan Selim’in Çaldıran Muharebesi’nde Şah’a karşı kazandığı zafer olmazsa Orta Anadolu’nun da Şîleşeceği bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun doktrininin kuruluşundan beri Sünnî bir mezhep olduğu bilinmektedir. Bu kimliği dolayısıyla yazarın gücünü Safevî devletinden aldığını ve ondan büyük destek gördüğünü söylediği Orta Anadolu’daki Kızılbaş grubu, Sünnî devletin kimliğine yönelik büyük bir tehdit oluştuyordu. (Uzunçarşılı, 1988, s. 447) Aynı durum, Şam ve

Hicaz bölgelerinde Sünnî Abbâsi devletine yönelik bir tehdit unsuru olarak Şîî İsmailî kimliğini taşıyan Mısır ve Kuzey Afrika'daki Fâtımî devleti için geçerlidir. Bu bağlamda Gazzâlî'nin *Fedâ'ihu'l-Bâtıniyye* adlı eserine bakmak mümkündür. (Gazzâlî, 1964, s. 2).

Kaynakça

- Güleç, İ. (2021). Rıza Yıldırım, Menâkıb-ı Evliyâ (*Buyruk*): Tarihsel Arka Plan, Metin Analizi, Edisyon- Kritik Metin, *Osmanlı Araştırmaları*. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid (1964). *Fedâ'ihu'l-Bâtıniyye*. Mısır kültür bakanlığı.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*. Türk Tarih Kurumu yayınları.
- Yıldırım, R. (2020). *Menâkıb-ı Evliya (Buyruk)*. Yapı Kredi Yayınları.
- Yıldırım, R. (2019). *Bektâşîliğin Doğuşu. Hacı Bektaş Veli'den Balım Sultan'a*. İletişim Yayınları.
- Yıldırım, R. (2017). *Alevîliğin Doğuşu. Kızılbaş Süfîliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri 1300-1501*. İletişim Yayınları.
- Yıldırım, R. (2020). *Geleneksel Alevîlik; İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek*. İletişim Yayınları